

NARODNA KULTURA - ZNANSTVENI IZVOR

Etnologija se u svojim istraživanjima bavi narodnom kulturom. Tako ona dolazi do novih saznanja koja se odnose i na prošlost. Ovo se ne misli samo u tom jednostavnom smislu da neka svjedočanstva o narodnoj kulturi mogu potjecati iz prošlosti pa samim tim pružaju ilustraciju života i kulture nekoga sela ili kraja u određenom prošlom vremenu ili u više takvih određenih vremenskih razdoblja, nego u prvom redu tako da je narodna kultura po sebi ishodište informacija na temelju kojih je omogućeno sasvim naročito ulaženje u probleme koji se odnose na prošlost. Prema tome, narodna kultura ima u etnološkom proučavanju prošlosti značenje znanstvenog izvora, i to u svim vrstama potvrda u kojima nam je dostupna: kao činjenice na terenu, kao predmeti u muzejima, kao zapisani (tiskani ili rukopisni), slikovni, ili rjeđe zvukovni, materijali iz sadašnjosti i iz prošlosti. Kad, dakle, etnologija traži podatke o narodnoj kulturi u prošlosti, nema za svoj krajnji cilj saznanje o tome kako je izgledao narodni život i uopće narodna kultura u nekom bližem ili daljem prošlom razdoblju, nego to istražuje zbog toga da bi došla do svoje specifične građe. Podaci o narodnoj kulturi, pa bili oni i iz bliže ili dalje prošlosti, uvijek su početak, a ne svršetak etnološkog istraživanja. To ujedno znači da je potrebno razlikovati konkretno stanje kulture nekog određenog povijesnog doba - stanje do kojeg možemo doći na temelju kazivanja starih ljudi ili drugačije - od etnološkog rekonstruiranja prošlosti. Ovo posljednje složen je znanstveni postupak koji na temelju svih dostupnih izvora, uključujući i one iz prijašnjih vremena, omogućuje otkrivanje nekih nepoznatih zbivanja u prošlosti.

Da bi podaci o narodnoj kulturi mogli poslužiti takvom znanstvenom istraživanju, potrebno ih je na određen način obraditi. Kao primjer za to uzeta je ovdje karta IV, "Vrste oruđa za mlaćenje", Pokusnih karata Etnološkog atlasa Jugoslavije. I Na njoj je s pomoću 18 različitih znakova prikazano raširenje tog oruđa na području Jugoslavije. Ovdje opisujemo ono najvažnije što se na toj karti vidi.

Osobito dvodjelno oruđe za mlaćenje, cijep, rašireno je na čitavu sjeverozapadu, jugozapadu i dijelu sjevernog područja Jugoslavije, dakle u znatnom dijelu naše države, i to u krajevima koji se nalaze na njenoj periferiji (Slo-

venija i susjedni krajevi Hrvatske pa dalje panonski dio Hrvatske, s karakterističnim odstupanjem u jugoistočnoj Slavoniji, dalje Baranja, uglavnom južni dio Bačke i Banata, dijelovi sjeverne Bosne i jadranski pojas s dijelom u žeg ili ponegdje i šireg zaleđa, od Istre do albanske granice; karta IV EAJ, znakovi 1, 2, 3; karta I u prilogu, znak 1). 2 Izvan područja mlaćenja žita cijepom ostaje prema tome istočni dio Jugoslavije i najveći dio prostora između jadranskog područja s njegovim zaledem te rijeke Save. U posljednjim krajevima, ali dijelom i na području na kojem je poznata uporaba dvodjelnog cijepa, raširena je - iako ne kontinuirano - druga u nas najčešće zastupana vrsta oruđa za mlaćenje žita - štap. Sjeverozapadna granica njegova rasprostranjenja teče od rijeke Drave preko Hrvatskog Zagorja pa južno od Save prelazi na područje oko hrvatsko-slovenske granice, gdje se domala prekida zbog nedostatka podataka, da se, nadovezujući na pravac iz sjevernog dijela Hrvatskog Primorja, ponovno javi na hrvatsko-slovenskoj međi u Istri, odakle se kroz sjeveroistočnu Istru koso spušta prema Kvarnerskom zaljevu. 3 Tako izvan opisanih granica uporabe štapa ostaju Međimurje, zapadni dijelovi Hrvatskog Zagorja, najveći dio Istre i Slovenije, u kojoj se posljednjoj štap kao oruđe za mlaćenje potvrđuje na više mjesta jedino u zapadnim krajevima (karta IV EAJ, znakovi 4 i 5, 4 karta I u prilogu, znak 2). U ovu osnovnu sliku - cijep na dijelu sjevera, na sjeverozapadu i jugozapadu, a štap uglavnom na čitavu području Jugoslavije, osim na najvećem dijelu sjeverozapada - logično nadovezuju i podaci iz Gradišća u Austriji, gdje je - s možda ne beznačajnim izuzetkom u jednom mjestu u kojem je potvrđena uporaba štapa - oruđe za mlaćenje strnog žita redovno dvodjelan cijep, i iz Egejske Makedonije iz koje imamo samo jedan podatak, no taj potvrđuje štap kao oruđe za mlaćenje.

Karta IV EAJ pruža dalje i podatke o nekim u nas rjeđe, ili sasvim rijetko, potvrđenim vrstama oruđa za mlaćenje. To su: plosan drven predmet, simetričan - u obliku mača (karta IV EAJ, znak 7) ili asimetričan - u obliku noža (karta IV EAJ, znak 8) koji se javlja u svega nekoliko mjesta i to na sjeverozapadu (slovensko-talijanska granica, gornja Kupa, istočna Istra, sjeverna Dalmacija), sjeveru (Banat) i jugoistoku (istočna Makedonija) - karta I u prilogu, oboje pod znakom 3; bat, potvrđen na nekoliko mjesta u jadranskom pojasu te tu i tamo drugdje - u južnoj Srbiji, sjevernoj Bosni (karta IV EAJ, znak 6; karta I u prilogu, znak 4; 5 štap u obliku dvokrake ili trokrake rašlje s kratkim drškom, zastupan najgušće u istočnoj Hercegovini, no osim toga potvrđen u južnim dijelovima Crne Gore, u Makedoniji i južnoj Srbiji pa dalje na nekoliko stra-

na zapadne Srbije, a s jednom potvrdom i na otoku Hvaru (karta IV EAJ, znak 11; karta I u prilogu, znak 5). Ovdje prelazimo preko specifičnog oruđa za mlaćenje koje u pokusnim materijalima Etnološkog atlasa nije pobliže opisano kao i preko nekih rijetko potvrđenih i uz to lokalno ili regionalno izoliranih vrsta oruđa 6 (karta IV EAJ, znakovi 12 i 9, 10) pa nam preostaje nekoliko nespecifičnih vrsta oruđa za mlaćenje žita (takvih kojima to nije glavna i jedina funkcija) koja na opisivanoj karti pokazuju značajan prostorni raspored. Među njima su zastupani pratljača, vile, grana, dijelovi jarma i još neki drugi predmeti koji posljednji na karti IV EAJ nisu svaki napose označeni, nego su obuhvaćeni pod zajedničkim znakom (karta IV EAJ, znak 18; na karti I u prilogu izostavljeni). Pratljača je kao oruđe za mlaćenje strnog žita raširena na dijelu područja sjeverne Dalmacije, Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara i, naročito, Like, s prijelazom u zapadnu Bosnu pa sjeverno odanle kao veliki otok i nekoliko pojedinačnih izoliranih potvrda na potezu od Save, između Bosanskog Samca i Brčkog, preko ušća Drave do na Dunav; ista se uporaba pratljače potvrđuje na dva mjesta u Makedoniji 7 (karta IV EAJ, znak 13; karta I u prilogu, znak 6). Vile se za mlaćenje žita rabe dijelom u istim onim mjestima ili u blizini onih mjesta u kojima za to služi pratljača (Lika, Bosna, Slavonija-Baranja-Srijem, Makedonija, 8 karta IV EAJ, znak 14; karta I u prilogu, znak 7). Slično se tako potvrde o grani, kao oruđu za mlaćenje žita, na karti IV EAJ (znak 15) dijelom nadovezuju na područja rasprostranjenosti rašljastog štapa na kratku dršku (ista karta, znak 11) i to u istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori. Dalje se grana potvrđuje u srednjoj Bosni i na zavoju Drine kod Srebrenice, s bosanske i srbijanske strane (karta IV EAJ, znak 15; karta I u prilogu, znak 8). Zagre jarma (karta IV EAJ, znak 16) služe kao oruđe za mlaćenje žita u nekoliko mjesta sjeveroistočne Makedonije, a dio jarma, bez pobliže oznake o kojem se njegovu dijelu radi, na otoku Krku (karta IV EAJ, znak 17) - na karti I u prilogu oboje pod znakom 9.

Opisana karta IV EAJ primjer je određene vrste etnološke karte. Na njoj je svaki podatak prikazan s pomoću zasebnog znaka i ubilježen na određeno mjesto, ono iz kojega podatak potječe. Tako je omogućena precizna analiza prostornog raširenja ispitivanih stvari ili pojava iz narodne kulture. Na dobro postavljenoj takvoj karti redovno se pokazuju manje ili veće grupacije određenih kulturnih elemenata jednih uz druge ili jednih podalje od drugih na pojedinim mjestima karte. To je primarna analitička i dokumentarna karta.

Karta I u prilogu daje uglavnom one iste informacije koje su sadržane na karti IV EAJ, ali u širim potezima: čitave su grupacije istovrsnih predmeta u pojedinim područjima omeđene na ovoj karti drugog stupnja određenom vrstom crte, a pojedinačni lokaliteti unutar tako obilježenih polja nisu posebno označavani. Praktična je prednost takve karte što je preglednija pa se njen sadržaj lakše razabira. To je postignuto ne samo spomenutom grafičko-tehničkom izvedbom nego i time što se određene pojedinosti s prve karte ovdje već mogu prema potrebi sažeti u veće cjeline, ili pak posve izostaviti. Treba naglasiti da i ova vrsta karte zadržava punu dokumentacijsku vrijednost, jer je izrađena na temelju primarne analitičke karte i svaka se njena pojedinost može po potrebi iz te primarne analitičke karte rekonstruirati i iznova provjeravati idući natrag do samih izvora. 9 Karta drugog stupnja ne može se napraviti posve mehaničkim zaokruživanjem znakova na primarnoj karti, nego taj posao iziskuje ulaženje u sadržaj i probleme prve karte, kao i određen pogled unaprijed. To ujedno znači da je karta drugog stupnja korak dalje na putu obradbe etnološke građe. Po svom značaju i ona je u prvom redu analitička, ali sadrži i neke elemente sinteze.

Još je dalji korak na spomenutu putu ona etnološka karta koja donosi probrane podatke s dviju ili više različitih analitičkih karata. To je sintetska etnološka karta. Na njoj se mogu pokazati podudarnosti u prostornom raširenju više različitih pojava narodne kulture i - jednako kao na gore navedenim vrstama karata - karakteristično međusobno suprotstavljanje takvih područja raširenja (karta II u prilogu).

Karta II u prilogu dio je sintetske karte običaja šišanog kumstva kod Južnih Slavena. 10 U njoj su sadržani niže navedeni podaci: Crta pod 1 zaokružuje područja na kojima se javljaju ovi elementi: a) atribut "strigani" ili sličan - s konsonantom g u korijenu riječi - za kuma, kumu, kumstvo; b) "piljun" i slični nazivi za kumče; c) zahtjev da kum(a) bude osoba s lijepom kosom; d) bacanje odrezane kose pod drvo. Sve je ovo zastupano na području koje počinje u Lici i proteže se dalje na sjever, preko zavoja Kupe, do u Žumberak. Na većem otoku istočno odanle - s obje strane Save jugoistočno od Zagreba - izostaje element naveden pod d, dok se na ostalim obilježenim mjestima javljaju samo pojedini od navedenih elemenata. - Posebnom su crtom, 2, označena područja u južnoj i jugoistočnoj Srbiji u kojima su za ovaj običaj potvrđeni nazivi srodni onima pod la (ta-kođer s konsonantom g u korijenu - "strig", "nastriguva-nje") dok ondje nedostaju pojedinosti navedene gore pod b, c, d. - Znak pod 3 obilježava područja rasprostranjenosti i pojedinačna mjesta gdje se za ručice pluga rabi naziv

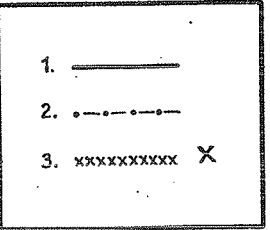
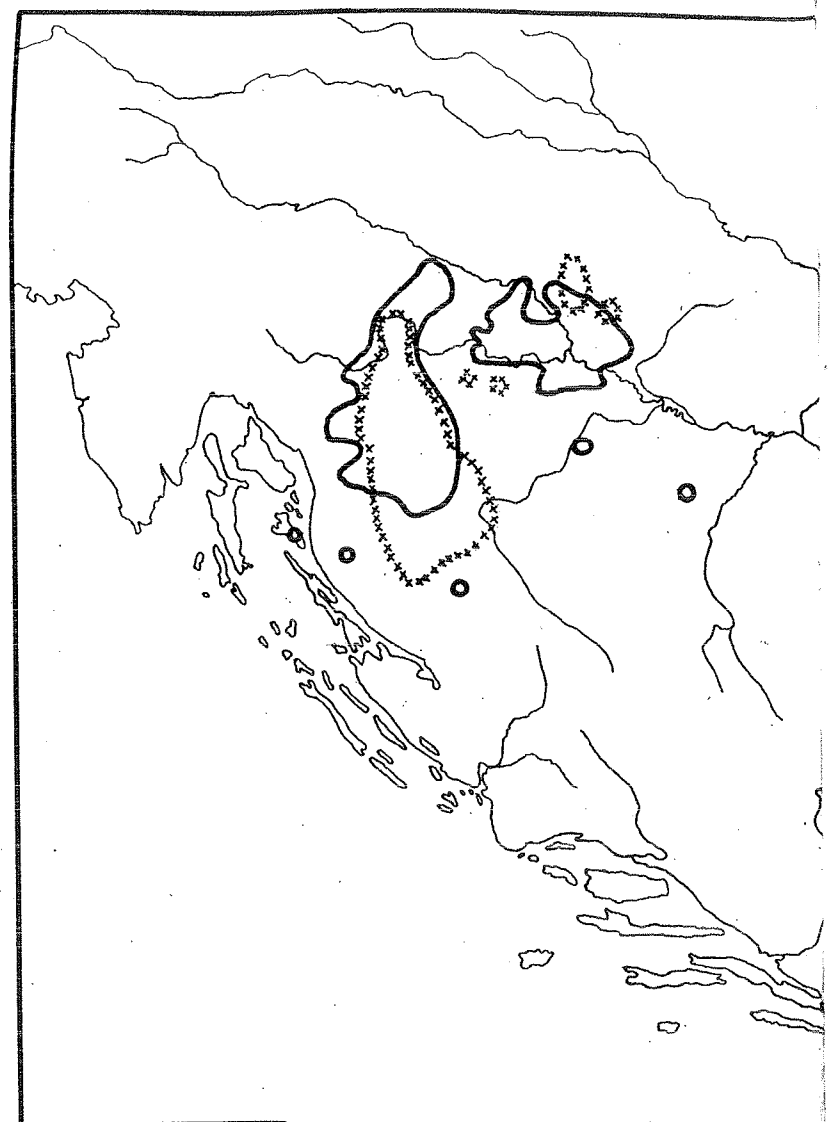
"noge". Uočljiva je približna podudarnost tih područja s onima koja su označena znakom 1 (velik otok koji počinje u Lici i proteže se na sjever do zavoja Kupe, pa istočno od toga područja nekoliko otočića naokolo kraja u kojem su potvrđeni elementi pod 1; osim toga po jedna izolirana potvrda u istočnoj Slavoniji, u Srbiji i - što na našoj karti nije vidljivo - u Bugarskoj oko zavoja rijeke Mari-ce). 11 Uz navedenu podudarnost prostornog raširenja spomenutih elemenata treba istaknuti dvoje: opisana područja nisu, koliko je poznato, neka administrativno-upravna područja iz prošlosti ili iz suvremenog doba, a navedeni elementi potpuno su različitih vrsta i nisu povezani jedan uz drugoga nikakvom objektivnom nužnošću.

Ako pogledamo bilo koju gore navedenu etnološku kartu, uzetu ovdje za primjer, ili neku drugu etnološku kartu, nakon analize i uočavanja rasprostranjenosti pojedinih pojava i grupacija pojava narodne kulture u prostoru - kako je to gore učinjeno - nametnut će se pitanje: Zašto je raširenje tih pojava u prostoru upravo takvo kakvo jest? 12 Zašto je npr. prostorno raširenje određenih vrsta oruđa za mlaćenje žita takvo kako je gore opisano? Nema sumnje da bi ono moglo biti i drugačije, pa ako nije, da to ima svoj uzrok. Moglo bi se, npr., pomisliti kako je običan štap tako jednostavno oruđe da bi ljudi u svim krajevima i u svim selima mogli bez osobite teškoće doći na misao da se njim posluže za mlaćenje žita. A ipak, karta bjelodano pokazuje da ga u nekim selima za tu svrhu rabe a u drugima ne, i to ponegdje u susjednim selima različito, prema tome kakav je u kojem selu od starine običaj. To pokazuje da se za razumijevanje prostornog raširenja pojava narodne kulture, kao s jednim od odlučujućih faktora, mora računati s kulturnim nasljeđem. 13 Iduće je pitanje zašto je u svakom pojedinom selu tradicija upravo takva kakva jest. Na ovo je potreban poseban odgovor u svakom pojedinom slučaju. No kakav god bio, svaki taj konkretan odgovor neminovno mora, logikom same stvari, iznijeti na vidjelo neku činjenicu ili činjenice iz prošlosti: objašnjenje tradicije u danom času ne može se dati drugačije nego razlozima koji se vremenski moraju smjestiti u razdoblje prije toga časa, jer uzrok mora prethoditi posljedici. Ako je, dakle, određeno raširenje kulturnih pojava u prostoru posljedica nečega što je bilo prije, etnološka se karta, koja - kako je objašnjeno - pokazuje to prostorno raširenje, može prema tome shvatiti kao neke vrste "trag" ili "otisak" prošlosti, odnosno povijesti. To vrijedi za sve navedene vrste etnoloških karata, od primarnih analitičkih, preko onih drugog stupnja, do temeljito pročešljenih sintetskih karata, a samo je po sebi razumljivo da je sintetska karta - ona na kojoj su pojedina područja obilježena pojavljivanjem ne samo jedne stvari ili pojave nego čitavoga niza takvih stvari 14 -

očitiiji i stoga pouzdaniji takav "trag". Zadatak je etnologa da na temelju činjenica koje mu pruža etnološka karta, tj. na temelju rasprostranjenosti elemenata narodne kulture u prostoru, dopre do zbivanja koja su takvom njihovom konkretnom prostornom raširenju prethodila i prouzročila ga. To je primjena poznatog postupka znanstvenog istraživanja: od poznatoga k nepoznatome. Navedeni zadatak nije ni malen ni lagan, ali je sa znanstvenog staništa privlačiv i nadasve potreban, posebno stoga što najveći dio onoga što se ovim načinom može otkriti ostaje nedostupno drugim istraživačkim postupcima. Ako se pak pokaže da je neke od ovih činjenica otkrila povijest, ili arheologija, ili lingvistika ili neka druga grana znanosti, rezultat time nije umanjen.

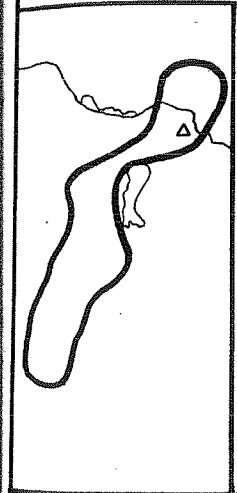
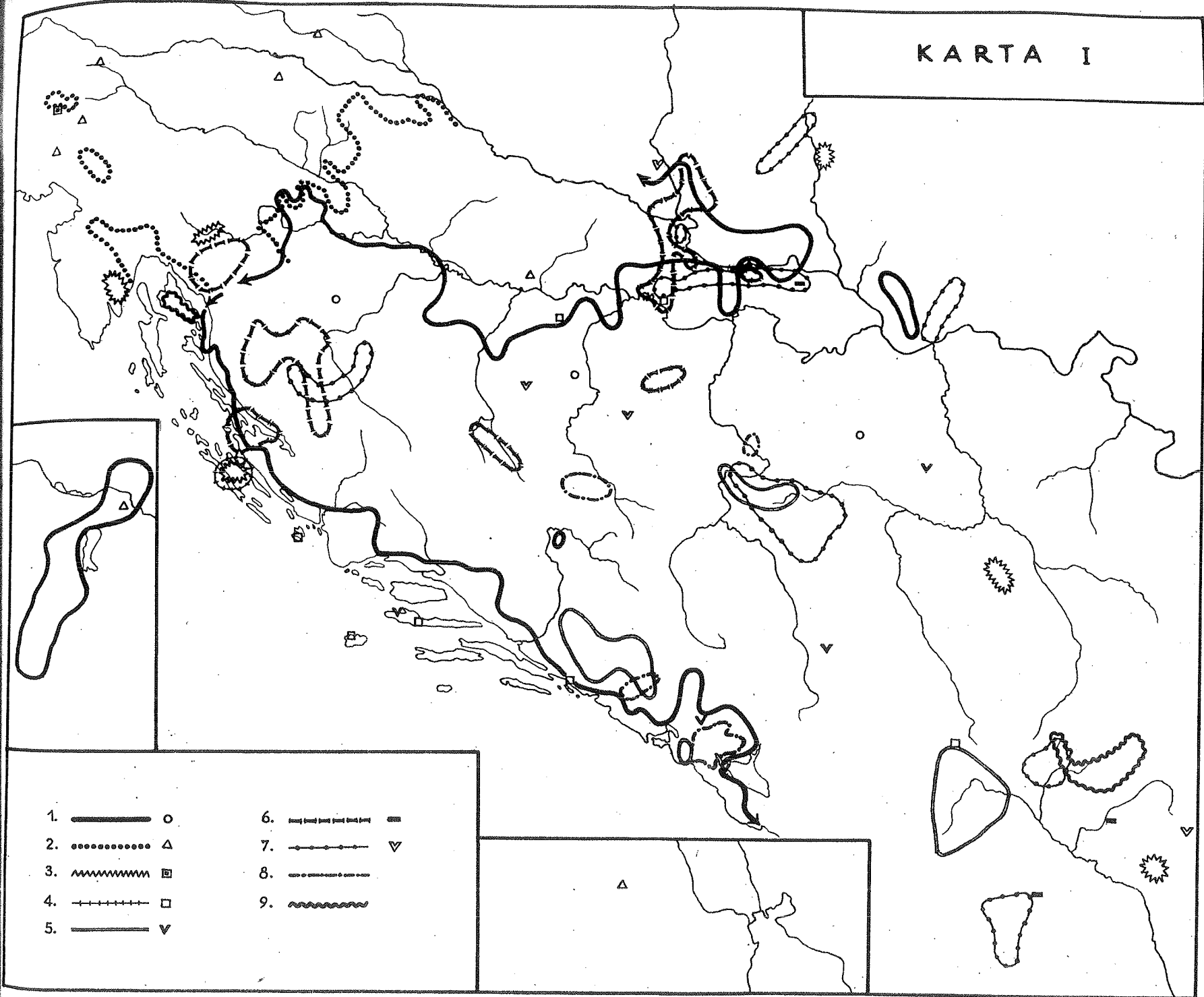
Iz svega navedenoga proizlazi da etnološke karte ne služe tome da kao neki slikovni, grafički dodatak znanstvenoj studiji pokažu ono što je i bez njih očevidno. No one jednako tako nisu ni same sebi svrhom. Osnovno im je značenje u tome što su izvori specifičnih pitanja. Kako bez pitanja nema odgovora i kako su dobro postavljeni problemi osnovni uvjet za valjane znanstvene rezultate, etnološke su karte nezaobilazna i nepreskočiva faza u etnološkom postupku otkrivanja prošlosti, to više što one ujedno sadrže i elemente za razrješavanje uočenih problema. Treba naglasiti da odgovori na pitanja koja proizlaze iz etnoloških karata često nisu, niti mogu biti, na dohvatu ruke. Stoga neke etnološke karte ostaju kroz dulje ili kraće vrijeme - a neke će zacijelo ostati i trajno - samo izvori pitanja. Pitanja dakako nisu, ili barem ne bi smjela biti, krajnji domet etnoloških istraživanja - treba težiti za odgovorima - no ne može se zanijekati da već i ovaj prvi stupanj etnološkog istraživačkog rada pruža saznanja o nečem novom, što je dotad i bez toga bilo nepoznato i bez čega bi bila potpuno nezamisliva i neizvediva sva ona dalja etnološka istraživanja (u smislu pronalaženja povijesnih zbivanja) koja proizlaze iz ove prve faze rada. Prema tome, dobro postavljene etnološke karte također su neki, premda ne posljednji, etnološki rezultat.

Kao sažetak ponavljamo ono što je navedeno već na početku: Narodna kultura može, u naročitoj etnološkoj obradbi, poslužiti za otkrivanje povijesnih zbivanja. U tome je i sadržan izvoran prilog etnologije kao posebne znanstvene discipline znanstvenoj misli i djelu u cjelini.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

KARTA I

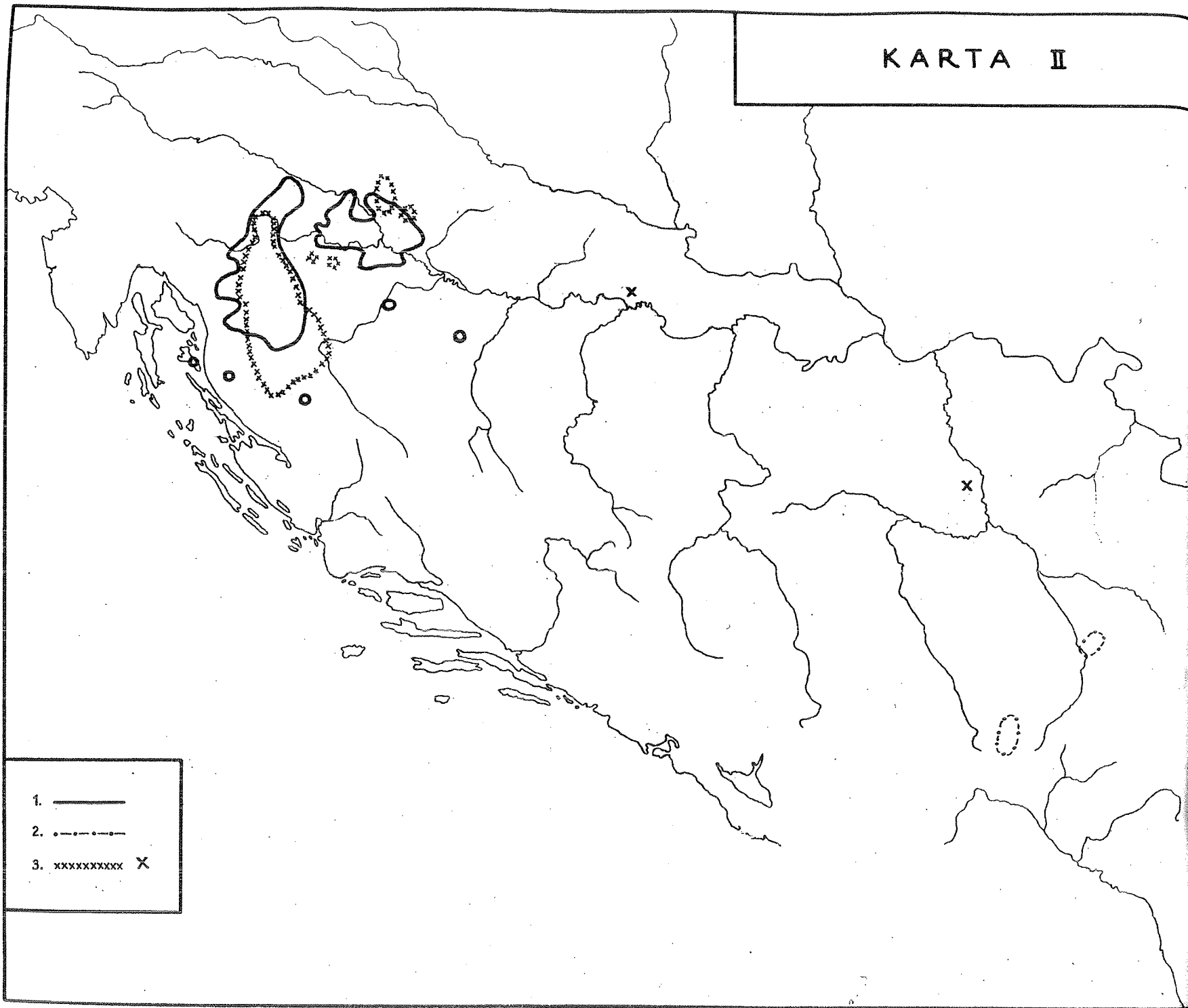
1. ———— ○	6. ———— ▣
2. ········ △	7. ———— ▽
3. ~~~~~~ ◻	8. ———— ◻
4. ———— ◻	9. ~~~~~~
5. ———— ▽	

"trag". Zadatak je etnomu pruža etnološka karosti elemenata narodne anja koja su takvom nji enju prethodila i prouzg postupka znanstvenog znatome. Navedeni zadate sa znanstvenog stanona, posebno stoga što najm može otkriti ostaje netupcima. Ako se pak pototkrila povijest, ili neka druga grana znano-

i da etnološke karte ne grafički dodatak znanstvez njih očividno. No onerhom. Osnovno im je znaičnih pitanja. Kako bezobro postavljeni problevtvene rezultate, etnološkočiva faza u etnološ, to više što one ujedno uočenih problema. Treba koja proizlaze iz etnogu biti, na dohvat u ruke kroz dulje ili kraćeti i trajno - samo izvoili barem ne bi smjela traživanja - treba težizanijekati da već i ovajčkog rada pruža saznanjato toga bilo nepoznato iiva i neizvediva sva ona smislu pronalaženja poviz ove prve faze rada. Preške karte također su neški rezultat.

što je navedeno već na naročitoj etnološkoj opovijesnih zbivanja. U tonologije kao posebne j misli i djelu u cjelini

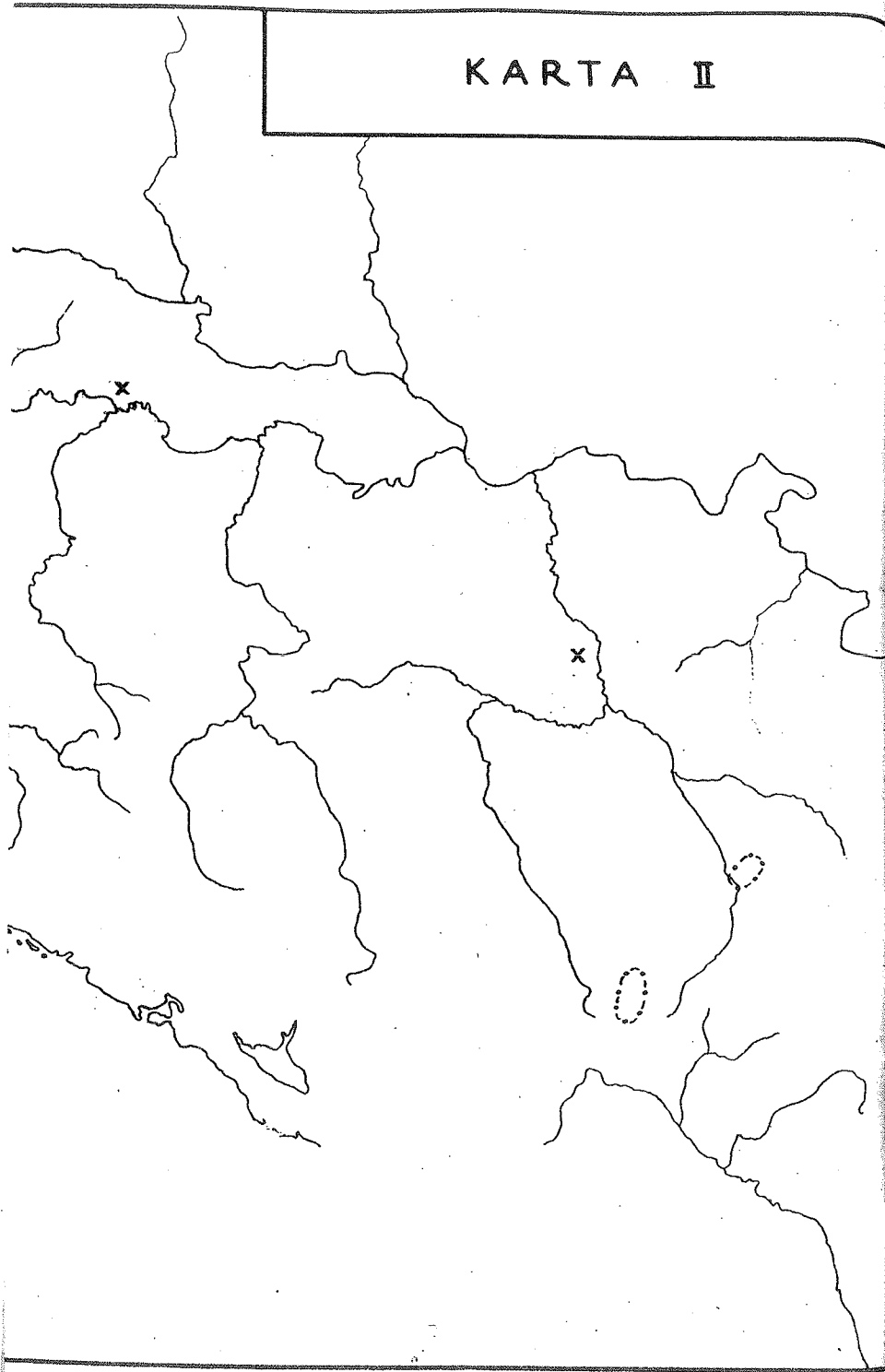
KARTA II

Napomene

1. Etnološki podaci (prema: Etnološki podaci, 1963. (Izdanje: ... ra.) -
2. Na karti karte I omogućeno svinuto je povijest vrste o uklopajnog cijena koji datke t cijep o uzdano zapadne po srednjepa.
3. S opisa vije, p mjestim rozapad moću st bolje r bno toč nih od kazalo za mlać za mlać okolnos jednom mlaćenj njemu r
4. Pod zna običnom biti u izdvoje: potvrde: na kart. izbjegl. kojoj o: čenje i: rađenij. od kori: Etnološki

KARTA II

Napomene

1. Etnološki atlas Jugoslavije. Pokusne karte. Zagreb, 1963. (Publikacija nedovršena, bez tiskanog komentara.) - U daljem tekstu: EAJ.
2. Na karti I u prilogu sva su tri navedena znaka s karte IV EAJ obuhvaćena jednim jedinim znakom. Ovo je omogućeno to lakše što se dvodjelni cijep od jednog svinutog komada drveta (znak 2 na karti IV EAJ) i cijepovi bez poblize oznake o kojoj se od dvije glavne vrste cijepova radi (ista karta, znak 3) prostorno uklapaju u područje raširenja dvodjelnog sastavljenog cijepa (ista karta, znak 1). Na daljim kartama, na kojima će biti obrađeni sami cijepovi, te će podatke trebati, dakako, ponovno razdvojiti. Dvodjelan cijep od jednog svinutog komada, na karti IV EAJ pozudano potvrđen jedino u dijelu sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske i sjeverne Bosne, tipološki stoji po sredini između štapa i sastavljenog dvodjelnog cijepa.
3. S opisanom granicom štapa na sjeverozapadu Jugoslavije, približno u istom pravcu - mjestimice usporedo, mjestimice manje ili više razdvojeno - teče i sjeverozapadna međa prostornog raširenja vršenja žita pomoću stoke (usp. kartu III EAJ, "Načini vršenja"). Za bolje razumijevanje značenja te granice bit će potrebno točnije ustanoviti i to kakva je uporaba pojedinih od navedenih vrsta oruđa za mlaćenje da bi se pokazalo koja od njih služe kao glavno i redovno oruđe za mlaćenje žita, a koja samo kao pomoćno oruđe, ili za mlaćenje manjih količina žita ili samo u izuzetnim okolnostima. U tim će se podacima cijep zacijelo još jednom izdvojiti od štapa i ostalih vrsta oruđa za mlaćenje te stati nasuprot vršenju žita stokom kao njemu ravnopravan način vršenja.
4. Pod znakom 4 na karti IV EAJ obuhvaćeni su podaci o običnom štapu i njemu sličnom oruđu koje nije moglo biti u potpunosti diferencirano. Kao poseban oblik izdvojen je ondje svinut štap (karta IV EAJ, znak 5), potvrđen u nekoliko međusobno odvojenih krajeva, što na karti I u prilogu nije posebno označeno, da bi se izbjeglo opterećenje te karte, nepotrebno za svrhu kojoj ona u ovom članku služi. Štap kao oruđe za mlaćenje iziskuje u daljoj obradbi posebnu kartu s razrađenijom tipologijom, čemu će vjerojatno moći biti od koristi i noviji materijal iz I sveska Upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije. Može se očekivati, s

obzirom na domaći materijal i na onaj iz drugih zemalja, da će ta tema biti etnološki sadržajna.

5. Pod ovim su znakom na karti IV EAJ obuhvaćena oruđa različita oblika od kojih su neka opisana nepotpuno. To su, među ostalima: kraći ili dulji bat u obliku valjka, s (usađenim) drškom okomitim na oplošje valjka (sl. 1 u prilogu); plosni bat, četvrtastih strana sa zaobljenim uglovima, s drškom na jednoj od užih strana (mlati li se širom ili užom stranom? - sl. 2 u prilogu); poluvaljkast bat s drškom od istoga komada drveta (sl. 3 u prilogu); oruđe s drškom od istoga komada drveta, dugo 35 cm, visoko 4,5 cm, široko 7,5 cm, oblik presjeka neoznačen (četvrtast?, trapezoidan?, trokutast?, polukružan? - u posljednjem slučaju bilo bi to oruđe jednako onome na sl. 3; sl. 4 u prilogu); bat u obliku prizme, trokutasta presjeka, s - čini se - usađenim drškom (sl. 5 u prilogu); oruđe nejasna oblika (daščica?, valjak? ili možda prizma?), s drškom - usađenim ili od jednoga komada s cijelim oruđem? - na užoj strani (sl. 6 u prilogu). - Navedenim će vrstama oruđa u daljoj obradbi ove teme vjerojatno trebati priključiti još koji oblik bata i sličnog oruđa, što će sve zahtijevati i izradbu opsežnije tipologije. No već i gore navedeni fragmentarni podaci ukazuju na mnogovrsnost ovog oruđa s obzirom na njegove oblike, načine rukovanja i eventualno različite funkcije. Tako bi oruđe na sl. 3 možda moglo biti pratljača, tj. oruđe kojemu je osnovna namjena da služi za pranje rublja (da li to vrijedi i za podatak naveden u Pokusnoj upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije, ne može se tvrditi; inače je potvrđeno da u nas postoje pratljače takva i slična oblika - npr. trokutasta presjeka, koje bi eventualno odgovarale nejasnom crtežu prikazanom na sl. 4 u prilogu; usp. K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, I, Kraków, 1929, str. 598 i sl. 499/6). Možda to isto vrijedi i za oruđe kao što je ono na sl. 2 i 6. U svakom bi konkretnom slučaju trebalo ispitati ima li to oruđe spomenutu dvojnu ili čak kakvu višestruku namjenu, ili možda u ispitivanom mjestu i ne služi kao oruđe za pranje rublja. Pitanje je također nije li oruđe na sl. 7 u prilogu tučak neke stupe i ako je tako, čemu u prvom redu služi, pa dalje za što se sve eventualno rabi oruđe na sl. 1 u prilogu. Mlat sličan onome na sl. 1a potvrđen je u Hrvatskoj, Poljskoj i u različitim drugim slavenskim zemljama kao oruđe s pomoću kojega se zabijaju klinovi (v. Moszyński, nav. dj., str. 280-281), a slično onome na sl. 1b kao mlat ručne stupe u Kašuba (v. Moszyński, nav. dj., str. 253 i slika 226; takvi su

mlatovi ručnih stupa potvrđeni i u nekim neslavenskim područjima Evrope pa u nekim djelovima Azije; istog su tipa i mlatovi ručnih stupa u nekim slavenskim i neslavenskim krajevima Evrope i u pojedinim dijelovima Azije; više o tome v. Moszyński, nav. dj., str. 253-254). Oruđe poput onoga na sl. 3 u prilogu potvrđeno je u Bugarskoj, Poljskoj i zapadnoj Rusiji (Moszyński, nav. dj., str. 598). Slično vrijedi i za oruđe na sl. 4 i 6 koje je također potvrđeno u drugim slavenskih naroda (uzevši u obzir različite navedene mogućnosti oblika tog oruđa zbog nedovoljno preciznih podataka u materijalima Pokusnih upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije; Moszyński, nav. dj., 596-598), i to kao oruđe za pranje rublja i za obradu lana (ovo posljednje vrijedi za oruđe u obliku valjka s drškom, eventualno slično crtežu na sl. 6 u prilogu; usp. Moszyński, nav. dj., str. 297 i 296). Da li neka od navedenih suvrstica oruđa služi i kod Južnih Slavena za obradu tekstilnog vlakna trebalo bi ispitati i pronaći eventualne potvrde u postojećoj literaturi, što za ovu priliku nije moglo biti učinjeno, a i prelazi okvire ovoga članka.

Upotrebu kijača kao oruđa za mlaćenje žita u Bugara potvrđuje Ch. Vakarelski u svom djelu *Bulgarsche Volkskunde*, Berlin, 1969, str. 21.

6. To oruđe ne unosi bitne novine u opisanu sliku prostorne raširenosti glavni vrsta oruđa za mlaćenje žita, koju ovdje dajemo. Time što ih na karti I u prilogu nismo posebno označili, nikako ne želimo potcijeniti njihovu potencijalnu etnološku važnost koja bi se možda mogla pokazati tijekom daljeg ispitivanja i komparativnog obrađivanja ove teme.
7. Područja raširenja pratljače kao oruđa za mlaćenje žita raspršena su, dakle, na više različitih strana, kao manji ili veći otoci unutar prostora raširenja drugih vrsta oruđa za mlaćenje (u Pokusnim upitnicama Etnološkog atlasa Jugoslavije postoji nekoliko potvrda o tome da mlatici s pratljačama dolaze iz Istre, odakle inače nemamo nijedne izravne potvrde da bi taj predmet ondje služio za mlaćenje žita - pa i to treba imati pred očima pri prosuđivanju prostornog raširenja ove vrste oruđa za mlaćenje). Ti se karakteristični otoci ne podudaraju ni s kakvim inače poznatim područjima administrativno-upravnog značaja iz sadašnjosti ili iz prošlosti, pa se, prema tome, ne mogu jednostavno rastumačiti s nekim dosad poznatim povijesnim činjenicama.

Dalja obradba ove teme zahtijevat će razrađeni tipologiju pratljača s obzirom na njihove oblike, načina upotrebe (mlati li se širokom ili uskom stranom - dakako dolazi u pitanje samo kod plosnih vrsta toga oruđa), funkcije (pranje rublja, mlaćenje žita i dr.) s obzirom na to rabi li se za spomenute različite vrste poslova isto oruđe ili možda oruđe ista ili sličnih oblika ali različite veličine, kako je potvrđeno kod Istočnih Slavena (v. D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, Berlin-Leipzig, 1927, str. 50), zatim ispitati njegovu rasprostranjenost na području Jugoslavije. Materijal Pokusnih upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije pruža o tome samo oskudne podatke. Zacijelo će nešto više dati I svezak Upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije, gdje postoji posebno pitanje za ovu vrstu oruđa (tema 13, "Oruđe za ručno mlaćenje žita", pitanje 1), no taj materijal još čeka na svoju etnološku obradbu. - O tipovima pratljača i njihovu raširenju kod slavenskih i neslavenskih evropskih naroda v. Moszyński, nav. dj., str. 596 i dalje.

8. Upotreba vila za mlaćenje žita potvrđena je i u Bugarskoj (v. Ch. Vakaranski, nav. dj., str. 21). Time je proširena rasprostranjenost toga oruđa za mlaćenje žita na području Južnih Slavena. Imaju li ga i drugi slavenski i neslavenski evropski narodi, trebat će ispitati i provjeriti u dostupnim izvorima.
9. Po tome što ova vrsta karte nastaje na temelju dokumentirane podloge koja se može provjeravati, ona se bitno razlikuje od nekih karata koje joj po vanjskom izgledu, ali ne po sadržaju, dokumentacijskoj vrijednosti i metodskom značenju, mogu biti naoko slične. I na tim su naime kartama grafičkim znakovima obilježena ne pojedinačna mjesta nego čitava manja ili veća područja rasprostranjenosti određenih kulturnih pojava, ali je to učinjeno na temelju generaliziranja ne pojedinačnih, dokumentiranih podataka. Takve su karte u najboljem slučaju grube skice, a nikaako ne etnološke karte u smislu istraživačkog instrumenta i ne mogu se, prema tome, ni na koji način staviti u isti rang s gore opisanim etnološkim kartama drugog stupnja.
10. Ta karta, rad autora ovoga članka, sastavni je dio radnje priređene za tisak u zborniku koji ima izaći kao publikacija Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu i nije do sad nigdje objavljena ni u cjelini ni u pojedinostima.

11. Podaci su uzeti iz B. Bratanić, Uz problem doseljenja Južnih Slavena, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1951, karta I. - Prema usmenoj informaciji profesora Bratanića u zapadnom dijelu navedenog područja rasprostranjenja naziva "noge" slično raširenje ima i niz drugih elemenata - naročito naziva - pluga, elemenata koji na karti I u navedenom članku nisu uzeti u obzir, jer ih na bugarskoj strani nema.
12. Gdje koji će se konkretan slučaj moći neposredno objasniti, npr. bezuvjetnim zahtjevima koje nameće prirodna okolina, namjena predmeta ili tome slično. Takvi nas slučajevi, kojih se prostorno raširenje može logički i bez ostatka objasniti na ovaj način, ne zanimaju, jer su etnološki besplodni za ovu vrstu istraživanja. Zanima nas, naprotiv, sve ono što se ne može - u najmanju ruku ne može nesumnjivo i u potpunosti - razjasniti ovim ili drugim poznatim uzrocima pa stalno ostaje izvorom pitanja.
13. U istraživanjima, kojima je cilj etnološko rekonstruiranje prošlosti, zbog metodskih razloga mogu poslužiti isključivo podaci o autentičnoj i staroj narodnoj kulturi u ispitivanim mjestima (pri tom je, također zbog metodskih razloga, sasvim svejedno da li su istraživane stvari ili pojave još uvijek živi dio kulture toga mjesta ili su već prije duljeg ili kraćeg vremena potpuno ili djelomice iščezle).
14. Treba posebno naglasiti da to moraju biti takve stvari ili pojave iz narodne kulture koje se ne javljaju zajedno zbog nekih prirodnih ili inače poznatih i logičkih razloga, nego, naprotiv, takve koje po sebi nemaju ništa što bi ih međusobno nužno povezivalo.

Volkskultur - wissenschaftliche Quelle
(Zusammenfassung)

Durch die Erforschung der Volkskultur gelangt die Ethnologie zu neuen Erkenntnissen, die sich auch auf Ereignisse in der Vergangenheit beziehen, und zwar überwiegend auf solche, die durch keine andere wissenschaftliche Methode entdeckt werden können. Damit die Tatsachen aus dem Leben und der Kultur des Volkes einem solchen Zweck dienen könnten, müssen sie auf eine bestimmte Weise bearbeitet werden. Als Beispiele dafür werden drei ethnologische Karten beschrieben, jede von anderer Art, die den verschiedenen Phasen der Bearbeitung des Materials entsprechen. Dies sind: 1) "Handgeräte zum Dreschen", die vierte Karte der Publikation "Ethnologischer Atlas Jugoslawiens - Probekarten," Zagreb 1963 - ein Beispiel einer primären analyti-

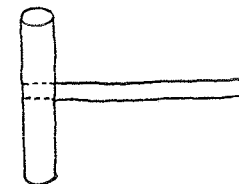
schen und dokumentierten Karte (jede einzelne Angabe ist auf der Karte mit einem besonderen Zeichen angemerkt);
 2) "Handgeräte zum Dreschen" - Beispiel einer Karte zweiter Stufe (Karte I in der Beilage zu diesem Aufsatz; die Karte ist analytisch mit einigen synthetischen Elementen; sie ist von der primären analytischen Karte abgeleitet, indem sie Gruppen gleicher Erscheinungen durch Kreise vermerkt und einige andere Erscheinungen auslässt); 3) Auszug aus der umfangreicheren Karte von der Volkssitte der Haarpatenschaft. - Beispiel einer synthetischen Karte (Karte II in der Beilage; zeigt Ähnlichkeiten räumlicher Verbreitung mehrerer Erscheinungen, und zwar solcher, die wegen einiger natürlicher oder sonst bekannter und logischer Gründe nicht zusammen erscheinen)

Dadurch dass jede ethnologische Karte eine bestimmte räumliche Verbreitung einzelner kulturellen Elemente zeigt (aus methodischen Gründen müssen diese Elemente der traditionellen Kultur sein und nicht jene, die von der gegenwärtigen städtischen und technischen Zivilisation herrühren), ruft sie Fragen hervor, auf die die Antworten in den Tatsachen bzw. dem Geschehen in der Vergangenheit (der Geschichte) zu finden sind. Dies ist die Anwendung des bekannten allgemeinen wissenschaftlichen Forschungsprinzips "vom Bekannten zum Unbekannten" oder konkret: von der bekannten räumlichen Verbreitung der Erscheinungen traditioneller Volkskultur, wie sie in den ethnologischen Karten dargestellt ist, zu jenen unbekanntem Ereignissen in der Vergangenheit, die ihr als Ursache vorangegangen sind. Dies ist der originelle Beitrag der Ethnologie als besonderer wissenschaftlichen Disziplin zum allgemeinen wissenschaftlichen Denken und Werk.

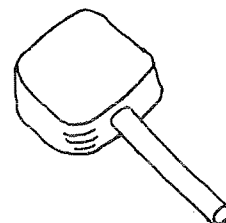
SLIKE

1a

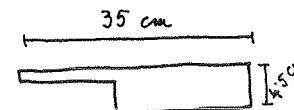
1b

2

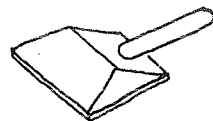

3

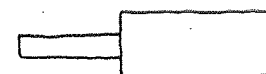

Širina 7,5 cm

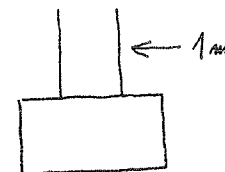
4

5

6

7